

श्रीमानयोगी

प्रकाशक

सुनील अनिल मेहता, मेहता पब्लिशिंग हाऊस,
१९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, पुणे ३०. ☎ ०२०-२४४७६९२४

Email : info@mehtapublishinghouse.com
website : www.mehtapublishinghouse.com

© सौ.मधुमती शिंदे / सौ. पारु नाईक

अक्षरजुळणी
इफेक्ट्स, २१/६ब, आयडिअल कॉलनी, कोथरूड, पुणे २९.

मुखपृष्ठ
रविमुकुल

मुद्रित-संस्करण
मोहन वेल्हाळ

मुद्रक
न्यु भारत प्रिंटर्स, ५२०, नारायण पेठ पुणे ४११०३०.

प्रकाशन-काल

नववी आवृत्ती : जानेवारी, १९८४ / दहावी आवृत्ती : एप्रिल, १९८८ /
अकरावी आवृत्ती : जानेवारी, १९९१ / बारावी आवृत्ती : मे, १९९४ /
तेरावी आवृत्ती : जानेवारी, १९९७ / चौदावी आवृत्ती : १ ऑक्टोबर, १९९८ /
पंधरावी आवृत्ती : ७ ऑक्टोबर, २००० / सोळावी आवृत्ती : जानेवारी, २००३ /
सतरावी आवृत्ती : एप्रिल, २००४ / अठरावी आवृत्ती : नोव्हेंबर, २००५ /
एकोणिसावी आवृत्ती : मे, २००७ / विसावी आवृत्ती : ऑगस्ट, २००८ /
एकविसावी आवृत्ती : जुलै, २००९ / बाविसावी आवृत्ती : जानेवारी, २०१० /
तेविसावी आवृत्ती : जानेवारी, २०११ / चोविसावी आवृत्ती : ऑक्टोबर, २०११ /
पंचविसावी आवृत्ती : मे, २०१२ / सव्विसावी आवृत्ती : जानेवारी, २०१३ /

*****ebook converter DEMO - www.ebook-
converter.com*****

सत्ताविसावी आवृत्ती : सप्टेंबर, २०१३ / अठ्ठाविसावी आवृत्ती : जून, २०१४

ISBN 81-7766-640-1

रुणजित
देसाई

प्रतिपश्चन्द्रलेखेव वर्धिष्णुर्विश्ववंदिता ।
शाहसूनोः शिवस्यैषा मुद्रा भद्राय राजते ॥

प्रतिपदेच्या चंद्रकोरीप्रमाणे वाढत जाणारी,
विश्वाने वंदिलेली, शहापुत्र शिवाची ही
मुद्रा लोककल्याणासाठी शोभत आहे.

ॐ

पायाशी जडलेली नगर-सुद्ध नये याचसाठी
राजांचे जोडे उराशी कवराकून
अभिंत-सकाळ सौभाग्य-संपन्न-
पुनकावार्ह राणीसोबत सती गेल्या.
त्यांची आवण-मृदून-
ही चारित कहाणी.

व. पाळीकर

निश्चयाचा महामेरू। बहुत जनांसी आधारू
अखंड स्थितीचा निर्धारू। श्रीमंत योगी॥
यशवन्त, कीर्तिवन्त। सामर्थ्यवन्त, वरदवन्त
पुण्यवन्त, नीतिवन्त। जाणता राजा॥

शिवरायाचें आठवावें रूप। शिवरायाचा आठवावा प्रताप
शिवरायाचा आठवावा साक्षेप। भूमंडळीं॥
शिवरायाचें कैसें बोलणें। शिवरायाचें कैसें चालणें
शिवरायाचें सलगी देणें। कैसी असे॥

सकळ सुखाचा केला त्याग। करूनि साधिजे तो योग
राज्यसाधनाची लगबग। कैसी केली॥

रामदास

मनसुबा

सांजपाखरू अन् सायंतारा
व्यथित मनावर फुंकर मारी
माहित असता घरी न दारी
फुका शोधितो प्रिया हरवली

‘श्रीमान योगी’ वाचकांच्या हाती देत असता समाधान वाटत आहे. या पुस्तकाच्या नादात गेल्या काही वर्षांत अनेक नवे स्नेही जोडता आले. खूप पाहायला आणि वाचायला मिळाले. जीवनाची ही वर्षे सार्थकी लागली.

‘स्वामी’नंतर सात वर्षांच्या दीर्घ कालाने आज ‘श्रीमान योगी’ प्रसिद्ध होत आहे. ‘स्वामी’नंतर मी शिवचरित्रावर विचार करीन, या कहाणीचे काम हाती घेईन, असे मला वाटत नव्हते. ‘राधेय’ ही कर्णाची कथा मी पुरी करण्याचे ठरविले होते. ‘राधेया’ची टाचणे पुरी करून जवळ जवळ निम्मे लिखाण मी पुरे केले होते.

एके दिवशी श्री. बाळासाहेब देसाई यांनी मला ‘शिवचरित्र’ लिहिण्यासाठी आवर्जून सांगितले. अनवधानाने मी त्या वेळी होकार देऊन टाकला; आणि शिवचरित्राची जबाबदारी माझ्यावर आली. ‘राधेय’ तसेच अपुरे राहिले. त्या दिवसापासून आजतागायत श्री. बाळासाहेब देसाई माझ्या कामाच्या प्रगतीची चौकशी करीत राहिले. ‘श्रीमान योगी’ची

प्रेरणा त्यांनी मला दिली. त्यांच्याच प्रेमानुळे हे अवघड काम जिद्दीने पुरे करण्याचे बळ मला लाभले.

हाती घेतलेले काम फार मोठे. ते एकट्याने पुरे करणे अशक्य. या कामासाठी अनेकांची मदत लागली. अनेकांनी मार्गदर्शन केले. श्री. पांडुरंग पिसुर्लेकर, श्री. सेतुमाधवराव पगडी, श्री. सुंदरभाई बुटाला, प्रा. अ. रा. कुलकर्णी यांच्यासारख्या इतिहासतज्ज्ञांनी माझ्यासाठी आपली दारे सदैव मोकळी ठेवली. त्यांचा मी अत्यंत ऋणी आहे. शिवभक्त श्री. भालजी पेंढारकर, कै. बाळशास्त्री हरदास, श्री. मु. गो. गुळवणी यांच्यासारख्या श्रद्धावान मंडळींनी अनेक वेळा मार्गदर्शन केले. म. म. दत्तो वामन पोतदारांनी आशीर्वाद दिले. या सर्व थोर मंडळींच्या परिचयात जाण्याचा योग लाभला, हेच मी आपले भाग्य समजतो. ज्या बाळशास्त्री हरदासांनी छत्रपतींच्या जीवनावर व्याख्यानमालेची सत्रे चालविली, ज्यांच्या वाणीने आणि लेखणीने एक राष्ट्रीय स्वाभिमानाची ज्योत पेटविली, ते आज 'श्रीमान योगी' पाहायला नाहीत, याचे फार मोठे दुःख वाटते.

शिवचरित्राचा अभ्यास करीत असता सभासदांपासून शेजवलकरांपर्यंत उपलब्ध साहित्य वाचले. ही पुस्तके संदर्भग्रंथ राहिली नाहीत, तर ती जीवनसांगाती बनली. इतिहासाच्या जपणुकीसाठी या थोर अभ्यासकांनी घेतलेल्या अपार श्रमांची जाणीव झाली. या सर्व इतिहासप्रेमी माणसांपुढे नतमस्तक होण्याखेरीज माझ्या हाती आज काही नाही.

ही इतिहासाची पुस्तके उपलब्ध होण्यासाठी श्री. ब.र.काळे (जमखिंडी), श्री.सोनोपंत मराठे (बेळगाव), श्री. बोंद्रे (कोल्हापूर), श्री. अ.ह. लिमये (पुणे), इ. मंडळींनी खूप मदत केली. गोखले कॉलेज (कोल्हापूर), डेक्कन कॉलेज (पुणे), भारत इतिहास संशोधक - मंडळ (पुणे) या संस्थांची ग्रंथालये मला सदैव उघडी होती. त्याचा मला अभिमान वाटतो.

एवढे होऊनही एखादे दुर्मीळ पुस्तक हाती लागेनासे झाले, की श्री. तात्यासाहेब ढमढेरे यांच्याकडे मी धाव घेत असे; आणि आठ दिवसांत ते पुस्तक माझ्या हाती देण्याची धडपड तात्यासाहेब करीत. त्यांचे मी आभार मानले, तर तो त्यांच्या प्रेमाचा उपमर्द ठरेल.

इतिहासाचा अभ्यास करीत असताना एक गोष्ट माझ्या लक्षात आली- दुर्दैवाने शिवाजीविषयी अधिकृत व चांगले चरित्र आजतागायत उपलब्ध नाही. औरंगजेब त्या मानाने सुदैवी. त्याला जदुनाथ सरकारांच्यासारखा चरित्रलेखक मिळाला. शिवाजीला अजून

तो योग आला नाही. युरोपियन इतिहासकार व बंगाली इतिहासकार यांच्यासारख्या थोर व्यक्तींना मराठी कागदपत्रांतील बारकावे माहीत नसतात; आणि महाराष्ट्रीयन संशोधकाला अजूनही निर्विकारपणे शिवाजीचा विचार करणे जमत नाही. शेजवलकर, शर्मा, कुलकर्णी, डॉ. बाळकृष्ण, वैद्य यांनाही अभिनिवेश टाळता येत नाही. श्री. ब.मो. पुरंदरे आणि कै. बाळशास्त्री हरदास तर भक्तिभावानेच छत्रपतींच्या जीवनाकडे पाहतात. त्या मानाने दत्तोपंत आपटे यांनी फार शिस्तशीर काम चालविले होते. घटनांपुरतेच बोलायचे झाले, तर हे कार्य माझ्या पाहण्यात आलेल्या पुस्तकांत श्री. दि. वि. काळे यांनी जास्तीत जास्त चोखपणाने केले आहे. कै.शेजवलकरांनी संकलित केलेली माहिती आणि काळे यांनी लिहिलेले शिवचरित्र यांची फार मदत झाली. आज श्री. द. वा. पोतदारांनी शिवचरित्राची जबाबदारी उचलली आहे. जेव्हा ते शिवचरित्र पुरे होईल, तेव्हा इतिहासातील एक मोठी उणीव भरून निघेल, असा मला विश्वास आहे.

इतिहास वाचीत असता त्यात दिसणारे शिवाजीचे रूप पाहून थक्क व्हायला होते. इतका अष्टपैलू, अष्टावधानी, संपूर्ण पुरुष माझ्या नजरेत नाही. आदर्श राज्यकर्ता, थोर सेनानी, प्रजादक्ष, धर्माभिमानी, परधर्मसहिष्णू, चारित्र्यसंपन्न, दूरदृष्टीचा असा जाणता राजा जगाच्या इतिहासात दुसरा सापडणे कठीण. मुलगा, पती, बाप, मित्र, शिष्य, इत्यादी संसारी नात्यांनीदेखील घडणारे या महापुरुषाचे दर्शन मन भारून टाकते. शिवाजी धार्मिक होता, धर्मभोळा नव्हता; व्यवहारी होता, पण ध्येयशून्य नव्हता. श्रींच्या राज्याचे स्वप्न पाहणारा स्वप्नाळू, आणि ते स्वप्न वास्तवात उतरविणारा कठोर वास्तववादी हे त्याचे स्वरूप आहे. विजयनगरसारखी हिंदू साम्राज्ये वैभवाच्या ऐन शिखरावर असता, मुसलमानी आक्रमणाच्या सामान्य धक्क्याने नामशेष झाली, त्यांचे पुनरुत्थान झाले नाही, ही इतिहासाची नोंद आहे. पण पुरंधरच्या तहाने धुळीला मिळालेले राज्य त्याच धुळीतून परत उठवून त्याला सुवर्णमय करण्याचे सामर्थ्य फक्त या एकाच महापुरुषाला साधले, हीही इतिहासाचीच नोंद आहे. हे राज्य उभे करीत असता जनतेच्या ऐहिक कल्याणाची जबाबदारी राजाची आहे, हे तो कधी विसरला नाही. अनेक लढाया तो लढला; पण त्यासाठी प्रजेवर त्याने कधी नवे कर लादले नाहीत. 'मी शत्रूशी शत्रू म्हणूनच वागलो, मित्राला दगा दिल्याचे दाखवा', असे त्याचे आव्हान होते. त्या आव्हानाला उत्तर नाही. कौल देऊन गावे वसविणे, शेतसारा निश्चित करणे, वतनदारीला आवर घालणे, किल्ल्यांची कोठारे भरून ठेवणे, शेतकऱ्यांना बी-बियाणे, नांगर-अवजारे यांसाठी कर्जाची सोय करणे, भाषा सुधारण्यासाठी राज्यव्यवहारकोष, पंचांग सुधारण्यासाठी करणकौस्तुभ, धर्म सुधारण्यासाठी प्रायश्चित्त देऊन हिंदू करून घेणे, नवे किल्ले बांधणे, वीरांचे कौतुक आणि